

ПРОТИВРЕЧЈА ОРИГЕНИЗМА'

Нова књига о Оригену излази из штампе у право време. Редепенингова (Бон, 1841. г.) и Денијева (Париз, 1884. г.) монографије одавно су већ застареле. Током последњег десетлећа веома су се измениле наше историјске представе о хришћанској древности, о целокупној јелинистичкој епохи, тако да је потреба за новом синтезом одавно већ сазрела. Де Феј је много радио у области историје хришћанске Александрије - био је познавалац епохе. Међутим, књига о Оригену^{№6} није му успела. У њој се открива сва ускогрудост и недостатак историјских предпоставки либералног, адогматичног протестантизма. Ерудиција не може заменити интуицију. Де Феј прилази Оригену из далека, као странац. На њега гледа из нашег времена - и не познаје га, не схвата тајне његове личности, не осећа трагични пулс његове мисли. У де Фејовој књизи нема живог Оригена. Ориген је живео у вртлогу проблема. У де Фејовом, пак, опису он делује веома спокојно, као неки замишљени еклектичар, опортуниста и сабиратељ идеја. Оригенов лик се расплињује на историјском плану. Де Феј је исувише одушевљен усклађеношћу противречја. Унутрашњи драматизам у Оригеновом стваралаштву он не осећа. Њему се чинило да у Оригену "сапребивају" философ и

ТМ⁵ Преузето са сајта: Библиотека Лкова Кратова

(иглгда.кго1:оу.тГо/тс1ех.ћ1:т), з. 108-115.

№& Е. с1е Рауе. Ош>еп. 8а ује, воп оеиуге, ба репзее. - 3 уО13, Рапз. Е. Еергоих. 1923-1928.

хришћанин. Не осећа да то "сапребивање" представља на прегнутост и борбу. Истина, на основу Оригенових радова веома је тешко одгонетнути историју његовог духа. Ориген је све књиге своје написао онда када се завршила његова унутрашња борба, када се већ његова система одбранила. Међутим, то никако не значи да борбе више није било. У Оригеновом животу постојао је човек борбе. Он није само услед историјске случајности био полемичар. Његова мисао је полемична. А та полемика за њега није била само дијалектичко разграничавање. Метежни дух Оригенов беше саткан из противречја. Ако је у његовој системи наглашен патос измирења, онда то долази управо од супротнога, од бола раздвајања и несклада. Ориген беше Јелин, а у исто време и противник јелинизма. Оригена са правом можемо назвати "последњим гностиком", но, он је историјске гностике називао и сматрао злим јеретицима, богословским фалсификаторима и прелубочинцима - о њима говори врло жустро и огорчено. Њиховим измишљотинама свагда супродставља "црквену реч", "црквену проповед". Он настоји да буде само тумач предања "правила вере". То му се, међутим, није дало. Оригена можемо појмити једино на основу његових мисли, на основу његове проблематике и његовог противречја. Де Феја у Оригену најмање интересује богослов. Њему се хришћанство II века чини као некаква расплинута и нејасна мрља. У великом спору Цркве и античког света, он не осећа судар две силе. Оригена он одваја од црквено-историјске перспективе, настоји да га схвати и објасни из "философске средине". О тој "философској средини" де Феј говори веома много, скоро да заборавља да пише о Оригену. У тој карактеристици филозофских расположења од Пирона до Плотина има много вредног и интересантног. Но, у закључку се стиче утисак да се Ориген налази искључиво у историјско-филозофском низу. И то је неоспорна обмана гледишта. При свеколикој својој умозрительној надарености Ориген уопште није био философ по призивању - у том односу он уопште није Јелин. Философија је за њега свагда само помагало, помоћно средство, вештина тумачења. Ориген је првенствено хтео да буде тумач Писма. На чудан начин де Феј веома мало говори о Оригеновом би-

близиму. Он не осећа шта је Библија значила Оригену, не схвата његову библиистичку мистику. Чини му се да се Ориген само поистовећује са Библијом, да егзегетски метод његовог богословља представља само литерарни манир или педагошки пријем и он га објашњава слепим ослањањем на уобичајено учење александријске школске средине. Унутрашњи смисао алегориског метода де Феј једноставно не осећа. И уопште он се не дотиче изворних тема Оригеновог богословља. - Жива проблематика оригенизма исклијњава пред његовим исувише равнодушним погледом. На крају крајева, Ориген је за њега само симпатични машталац, визионар, "идеалиста".

Појмити мислиоца - то значи уловити унутрашњу везу и ритам његовог размишљања, напипати њихову интимну алку. У Оригеновој системи првенствено пада у очи да је она схватљивија без историјског Христа. На очигледан начин то се потврђује у књизи "О начелима", у којој главе о Тројичности и о Оваплоћењу стварају утисак допуне, недвосмислено нарушавајући доследност и континуитет мисли. Било би веома исхитрено и безосећајно објаснити то тиме, као да Ориген механички повезује разнородне елементе. Ориген их топи у своје умозрительном топилишту, и ипак се сви они не стапају, добија се смеса, а не синтеза. У томе се састоји трагична збрка његове синтезе. Ориген покушава и не успева, плаши се да размишља историјски. Тешкоћа се не састоји у томе што је за Оригена (и у том контексту је он заиста Јелин) прво и горуће питање - о постанку твари. Тешкоћа је у томе што он не схвата, па чак, и не прихвата време. Постојање и сама могућност емпиријског света, многог, разнородног и измењивог, за Оригена остаје неразрешива загонетка. Он уме да мисли једино без времена, само зик зреае аеиегшиааз (*са испекта вечности*); он појми једино вечно и неизмењиво биће - битисање уопште, њему је непојмљиво. Целокупни патос Оригенове системе је у томе да скине, да одгонетне загонетку времена и постојања. Управо у томе се састоји ингимни смисао његовог знаменитог учења о "свеопштем устајању", о апокатастази. Код Оригена се то учење о "свеопштем спасењу" уопште не одређује моралним мотивима. То је

првенствено метафизичка теорија. Апокатастаза је порицање историје. Све што постоји, сав садржај историјског времена се расејава, расејава се без спомена и без трага. И "посл" историје остаће само оно што је већ било "пре" историје. Ориген уопште није илузионичар. Он не пориче реалност историје и времена, он једино пориче смисао историје. У историји не може бити смисла, пошто, по Оригеновом мишљењу, она настаје кроз бесмисао, настаје од презасићености првостворених духова добром. У Оригеновој системи свагда је најсветлије његово учење о слободној вољи, у којем је он далеко испред гностика и јелинизма уопште. Ипак, у крајњем збиру, по Оригену, слободна воља је непродуктивна. Не може ни бити продуктивна, јер ништа не ствара, првоствореној пуности не може ништа придодати. У Оригеновој системи слободна воља објашњава пад света, чињеницу неразумља. За Оригена је неопходна слободна воља као узрок зла. За добро није потребна слобода. Ово је повезано са Оригеновим радикалним неисторизмом. Време није потребно, историја није потребна, јер "пре" времена, "пре" историје, осуштаствљена је сва пуноћа бића, све што је достојно и способно, чему приличи да постоји. Као прави Јелин и платоничар, Ориген није схватао ухођење у вечност, рођење или настајање за вечност. Он је могао да допусти испадање из вечности као безумну и до краја необјашњиву катастрофу, и разрешење те катастрофе кроз враћање у вечност. На ово се своди сва Оригенова философија историје - круг повратка. Круг, символ пуноће, али и символ непокретности, за античку свест беше најузвишенији од символа. Права линија, символ кретања, античком човеку се чинила као страшно обличје хаоса, мрачне и глупаве бесконачности. Отуда идеал враћања. Ориген га јавно исповеда. Оригенизам није акосмичан. Напротив, то је учење о вечном свету. Но, његов вечни свет јесте свет духова, свет умних бића. И тај идеални свет јесте прволик и ипостас емпиријског света - Ориген му даје библијско име Софија, Премудрост Божја. То је обличје и откровење Бога. Тај идеални свет не настаје, него вечно постоји. Оригена не треба сматрати пантеистом. Он јасно раздваја и разликује свет од Бога, као Његову "творевину". Ту

творевину он не може да појми другачије до као вечну - њему се чинило да то произилази из учења о Божанској неизмењивости и простоти. Истовремено, када Ориген говори о Божанском животу, он говори управо о Откровењу. О Богу изван света Ориген жели једино да ћути. У том контексту он је веома близак Плотину, а још ближи је Филону. - Потребно је истаћи још једну црту у Оригеновом учењу о идеалном свету. То је - нека пунота бића, све - од светила до животиња у води. Све су то пали духови. Оно што се код Оригена најмање могло очекивати јесте чињеница да он пориче јерархију међу бићима. У идеалном свету не постоје степени. У његовој представи степеничавост бића била би грешка, квар. Он не може да прихвати нешто што није најбоље. Због тога је у идеалном свету све једнородно. Но, ако идеални вечни свет јесте свет једнородних и једносушних духова, то значи да у њему нема разлике између анђела и човека, између анђела и "водених животиња". То даље значи да у њему нема човека. Оно што разликује и раздваја анђела од човека, човека од животиња, припада једино емпиријском свету. То је последица пада. Све ће то нестати у свеопштем устајању. У будућем свету неће бити ни човека. Ако анђеоски степен сматраш најузвишенијим, онда, по Оригену, заиста треба казати да једино анђели постоје - сада на различитим степенима пада.

Ориген није био докета, јер га његове предпоставке нису на то наводиле. Он није био приморан да порекне историјско Откровење. Био је приморан да све историјско у Откровењу сматра прошавшим. Ако Библија заиста јесте књига Откровења, у њој мора бити изванисторијски смисао. Ту је темељ алегоријског метода. Може се рећи да је то метод деисторизације Библије. Она се претвара у књигу прича и виђења. Али не престаје да буде и књига свештене историје. Једино простаци могу да се интересују и баве историјским, "јудејским" смислом. У бити, исти овај став Ориген примењује и на Нови Завет, на јеванђеоску историју. Не одричући јој реалну веродостојност (и ми знамо како је он брани од Целса), Ориген не може да допусти да историјски смисао Јеванђеља јесте последњи и вечни смисао - наиме, историјско не може имати вечни смисао. Историјској сенци Јаванђеља,

Ориген супродставља његов вечни смисао и "вечно Јеванђеље" - вечно, примећује Ориген, "у поређењу са овим нашим Јеванђељем, које је проповедано током времена у прошавшем свету и веку". То Вечно Јеванђеље он настоји да прочита између редова историјског Јеванђеља; неисторијски Христос највише га интересује у Јеванђељу. Уз сав његов категорички неисторизам веома му је тешко било да схвати Христову личност. Он није могао да повеже спасење све*а са једним одређеним историјским догађајем. У Оригеновој христологији чудновато се преплићу противречни мотиви. Ориген је јасно и категорички исповедао да је Христос Богочовек - то име се први пут, како ми се чини, сусреће управо код Оригена. Међутим, ако поставите директно питање када је Реч постала човек, одговор Оригенов ће се двојити. У оваплоћењу Речи он разликује два момента. Све људске душе су вечне и због тога претходе плотском рођењу и уласку у емпиријски свет. Од вечности постоји и душа Исусова која се пре пада света сјединила са Речју - сјединила се као жељезо са огњем. Треба нагласити: то је сједињење двеју вечних величина... Управо то вансветско и ванвремено сједињење пречисте и вечне душе Исусове са Речју, за Оригена је суштинско. Богочовештво се остварује иза прага историје, пре времена. Оваплоћење постаје објављивање, већ постојећег, Богочовека у емпиријском свету. Уствари, то није Оваплоћење Речи, већ оваплоћење обожене Исусове душе, неразделиво сједињене са Речју. Сходно логици Оригенове системе, Оваплоћење не може бити окончано. Јер, телесност уопште јесте последица греховног пада и истанчаваће се у мери очишћења, да би се сасвим изгубила када се испуни време. Христово Оваплоћење, по Оригену, има привремени и педагошки смисао. То је Откровење Речи у помрчини емпирије. Кроз Оваплоћење Бог постаје очигледан и схватљив чулном човечанству. Управо због тога човештво Христово мора бити очигледно. "Његово човештво", каже Ориген, "то је први и нижи степен од којег ми морамо поћи, да бисмо прешли и на друге степене и достигли оно што Син Божји јесте сам по себи". У мери духовног узрастања треба да се одвајамо од Христовог човештва - оно је само педагошко средство за са-

зерцање надсветског Божанства. У том смислу Ориген оштро критикује прстодушне који се клањају у Јерусалиму и познају једино распетог Исуса, сазерцавају Реч једино у телу, и - "равноанђеоске" гностике, причасне Речи, каква је Она била у почетку у Оца. Другим речима, пут духовног усхоћења као да пролази мимо Голготе. Позитивни искупитељски смисао Ориген никада није умео да расветли ни у Крсној смрти, ни у Васкрсењу. За Оригена, Христос је првенствено Пророк и Учитель. Треба приметити: идеја васпитавања и обучавања провлачи се кроз целокупну Оригенову систему; у томе се огледа и једна од њених јелинских црта. Свака душа пролази свој искупитељни пут кроз смењујуће се светове и векове, и тако искупљује свој лични грех, да би се најзад вратила на своје опустело место у вечном свету. То је пут неизбежног, мада и не присилног повратка. Ориген је убеђен да воља не може окорети у упорном противљењу, она је дужна да се преломи. На том путу свака душа има потребе једино за путеводитељем и за примером. Такав пример дарује Христос и ради тога постаје путеводитељ и спроводник душе. У суштини, спроводник временски. По Оригену, постоји лествица сазерцања и од сазерцања Речи треба прећи на сазерцање Оца. Некада ће се окончати царство Сина и наступиће узвишеније царство Оца - у томе се јасно оцртава тројични субординизам Оригенов. Већ и сада савршени праведници (и мученици, пре свих) уходе у загробном животу иза граница историје и емпирије, већ живе у вечном свету. У Оригеновом опису то је свет вечне приче, празнични свет познања - као што је и целокупни загробни пут душа својеврсно усавршавајуће и назидатељно идење по митарствима и вићењима, извесна "аудиторија" и школа душа. У том вечном свету блажене душе сазерцавају "невидљиве ствари Божје", "основе Божјих дела". То је познање идеалног или умног света; историјски лик Оваплоћене Речи код Оригена је сасвим заклоњен тим познањем стихија и основа света, сазерцањем Божанствене Софије. Истина, историја христоцентричних мистика обично почиње управо од Оригена. Додуше, то није мистика Христа, већ мистика Логоса, мистика Вечне Речи. У њој је опасно одвајање од историје, од историјског Христа, од Оваплоћења

Речи. Строго говорећи, по Оригену, Исусову душу не треба сматрати људском душом, она је узвишенија од тог чисто емпиријског нивоа. Истовремено је и свака друга душа позвана на такво јединство са Речи и на уподобљавање Речи. Јер, и Исусова душа се слободно сједињује са Речи, својеволно, сходно својој пламеној љубави коју има према Њој, то је души својеврсна награда за њезину чистоту. На тај начин свака душа, по призивању, јесте вечна невеста Речи; Реч може и треба да се роди и у другим душама. Тиме се умањује јединственост и несаизмеривост Христовог лика. Открива се неки скривени пут ка Богу, у заобилажењу Христа. И поред свеколиког свог универзалистичког размаха, Ориген у мистици ипак остаје крајњи индивидуалиста.

Гледано целовито, Оригенова система није ништа друго до врло смели покушај формирања хришћанске философије на основу поимања о вечном свету. За Оригена оправданост света огледа се у томе што он има вечно непомериве основе. Са тих разлога он није никада могао да појми тајне историјског Богочовека, није могао да у историјском Богочовеку спозна метафизички центар створеног света. Ориген није могао да разуме да је свет створен, и да постоји, ради Оваплоћења Речи, а самим тим није могао да схвати и последњи смисао историјског Оваплоћења. Апостолска проповед и правило вере остају за њега безумље - управо због тога што није могао да прихвати емпиријски свет. Није могао да га прихвати не из разлога што је он био грешан и у злу лежи, већ због тога што је тај свет емпиричан. Он није могао да повеже своје замисли и тумачења са правилом вере, није их прихватао као догматско учење. Ориген је упорно наглашавао проблематичност својих расуђивања и препуштао је својим слушаоцима да истражују и суде - ш, ^ш 1е§15, ргођаш (*читаоче, провери!* - прим. скањировичика)... Интересантно је да се код Оригена у литерарном маниру уочава утицај Аристотела - навика да се јасно истакну и расчлане спорна питања, "апорије"... Ориген је предлагао своје закључке о несхватљивом и ништа мање од својих противника памтио је границе познања. Све ове примедбе уопште не мењају смисао Оригенове системе. Међутим, оне објашњавају његов црквено-

историјски положај". црквено одвајање сједињује се са пламеним признавањем од стране највећих отаца Цркве. Осуда оригенизма у VI веку, припремљена дугим и бурним спором, у суштини беше осуда платонизма, противотров оштрој платонизацији богословске мисли. Но, то не беше осуда платоничких тема и мотива уопште. Оригенизам је тек један од видова хришћанског платонизма. У том контексту веома је индикативан лик свештенотученика Методија. Методије беше, вероватно, много оштрији платоничар од Оригена, његова мистика је такође прожета платоничарским мотивима. Међутим, код њега је постојао историјски реализам, неослабљен егзегетским алегоризмом. То нам од супротнога сведочи да се корен оригенизма налази у неосећању и неприхватању историје. Отачко сазнање је прихватило учење о вечном свету као учење о Превечном савету Божјем. Но, то учење је христоцентрично. План о Оваплоћењу Речи повезан је са планом о стварању света. Ово уочавамо још код светог Атанасија Александријског, у његовим префињеним тумачењима библијских текстова о Премудрости, у односу на Оваплоћење Речи. А нарочито живо се расветљава у богословској системи преподобног Максима Исповедника. На неки начин то је коментар за апостолско схватање Другог Адама, који је развио још Иринеј, пре Оригена, у писању против гностика. Други и нови Адам је, уствари, историјски Богочовек; то је сасвим другачије схватање у односу на гностике и полугностике и њихово учење о "вечном човеку". Учење о Другом Адаму јесте религиозно оправдање времена и историје, и оправдање човека. У оригенизму у суштини нема антропологије, већ само пневматологије - учење о вечним духовима. Црквено учење јесте учење о спасењу времене емпирије, о ухоћењу у вечност, о вечном смислу временог постојања. Интересантно је упоредити Оригена са блаженим Августиним. На први поглед се чини да међу њима нема ничега заједничког. Међутим, пажљивије поређење нам открива да се међу њима налазе врло сродне интимне тачке. Пре свега, не треба заборавити на њихову заједничку повезаност са неоплатонизмом. Уочљиво је да се и на духовном путу Августиновом лик Богочовека јавља врло касно. Августина у Цркву доводе

космолошка истраживања. Јеванђеоски Христос је за Августина врло дуго био само пророк и наставник. Треба још напоменути колико је Августина оптерећивао библијски реализам и са каквим одушевљењем се он прихватио и држао алегоријског метода, као средства којим ће пригушити ту саблазан. Но, бит налазимо у његовом учењу о времену. Време је за Августина свагда било и остало загонетка. Велики философ историје, он је на крају крајева порицао продуктивност историјског времена. Историја је за њега, у бити, само пројекција ванвремених и вечних судби. У томе се састоји тајни смисао његовог учења о предодређености. Ништа што се дешава у времену, не одражава се на вечну судбу. То је другачији облик учења о ванвременом осуштаствљењу свеколике пуноте. Временски процес губи сваки самостални значај. У времену ништа наново не настаје, ништа се не решава. У последњем збиру и Августин је неисторичан.

Оригенизам можемо дефинисати као "јерес о времену". Проблематика оригенизма нема само историјски смисао. То је неки понављајући се тип мисли. Тиме се објашњава Оригенов дубински и вазда обнављајући се утицај. Занимљиво је оживљавање оригенистичких мотива у европској мистици новог времена. Оно је повезано такође са неосећањем времена као особене категорије постојања, само као облик бивствовања. *(овако је у изворнику!)* као особене категорије постојања, о пресудном месту проблема времена у систему хришћанске мисли. Хришћанство је оправдање времена, философија твари, учење о изничућем ни из чега и ходећем у вечност - учење о настајућој вечности. У томе је смисао хришћанске метафизике. И он се расветљава кроз сазерцање историјског Христа. То није видео, није ни могао видети, Ориген. У тој немоћи је заплет његове трагике.